

המאמר הראשון.

והוא שמנה פרקים בהקדמת בחכמת הטבע ומרה שאחריו אשר ההכרח מביא להקדימם.

הפרק הראשון.

בזכר העצם והמקרה ורושם כל אחד מהם וזכר סוגי המקרה:

הנמצאים נחלקים חלוקה ראשונה אל עצם ומקרה, והעצם הוא הנמצא הבלתי צריך לנושא, נרשום אותו תחלה כן עד שנוסיף ביאור. והמקרה הוא הנמצא בדבר והוא בו לא כחלק ממנו ואין לו העמדה בלעדיו, כמו לובן הבגד הלבן, שהוא בו לא כחלק ממנו, כי הוא יהיה בו או לא יהיה בו הבגד כגד, לא יועיל היותו חלופו בענין עצמות הבגד ולא יזיק העלתו ממנו. ואין העמדה ללובן בלתי הבגד, ר"ל לובן זה הבגד לא יהיה אלא בו. והעצם אינו כן, אבל אינו צריך אל דבר יהיה בו, ואם יהיה בדבר יהיה בו כחלק ממנו, כמו היד כגשם בעל היד או הענף באילן בעל הענפים, ולו העמדה בלעדיהם, כי הענף אם נכרת יהיה לו העמדה, עם היות שהגשם יראה מענינו שהיא בדבר, להיותו עכ"פ במקום, אכן הגשם יפרד ממקום ויהיה בזולתו, לא כלובן זה הנייר כי הוא לא יעתק ממנו אל זולתו. ודע כי מה שהוא עצם, בעצמו הוא עצם, ולא בהקש אל דבר מה, ולא יתכן שנאמר שהאדם הוא בבית אדם

ואיננו בכימה⁽¹⁾ אדם, או שהוא אדם בהקש אל החמור, ובהקש אל המלאך איננו אדם כי אם מקרה, אבל בכל מקום ובכל בחינה העצם עצם והמקרה מקרה. ואכן גבירול בספרו מקור חיים הראה כי סברתו היות קצת הדברים עצם בבחינת דבר מה, ומקרה בבחינת דבר אחר, ואולם זה טעות, ולא כדאו הוא מלבו אך כבר חרשו מהמתפלסים מי שמעה בו ונמשך הוא אחריו, ועצם יחלק אל גשמי, ובלתי גשמי, הגשמי מיניו כולם או רובם נראים לחוש, והוא ששה מנים: השמים ומה שיקרא יסודות, ושני אלה המינים הם הגשמים הפשוטים, אחרי כן המורכבים, והם מתכות וצמחים. וגשמי הבעלי חיים בלתי מדברים וגשם החי המדבר. אמנם סוגי המקרים אצל הפילוסופים תשעה, לפי שהם ישתדלו למנות כמה הם הדברים הנלקחים בשכל האנושי, ואם אפשר שיוכללו מושכליהם תחת ענין אחד יאמר⁽²⁾ על כולם בהסכמה. וענין אמרנו בהסכמה, הוא השם אשר יאמר על דברים רבים מצד השתתפם בענין אחד בשוה, לא יאמר על אחד מהם ראשונה ואחר* על האחר בסברת הראשון, ולא מפני שאחד מהם יותר ראוי באותו השם מן האחר, אבל הוא לכולם בשוה, כמו החי על הסוס והחמור והכלב, כי אלה אין אחד מהם יותר ראוי בשם החי מן האחר ואין לו ענין החיות בסברת האחר, בהפך דברים אחרים אשר לא יאמרו בהסכמה, כמו הנמצא שיאמר על העצם והמקרה, ולא יאמר עליהם בהסכמה, כי המציאות למקרה אמנם הוא נקנה לו באמצעות מציאות העצם, ולכן העצם יותר ראוי בשם המציאות מהמקרה, וכאשר השתדלו למנות המושכלות אשר יאמרו על מה שתחתיהן בהסכמה מצאום תשעה, כי הם עיינו אל מראה הלובן אשר בזה הנייר דרך משל, וראו שהלובן במוחלט יותר כולל ממנו כי הוא יאמר על לובן זה הנייר ועל לובן הכפור ולובן השלג וזולתם, אחרי כן מצאו המראה יותר כולל מן הלובן כי הוא יאמר על הלובן והשחרית ומראים אחרים, אחד כן מצאו האיכות יותר כולל מן המראה כי הוא יאמר על המראה והטעם והריח וזולתם, ואמרו שהאיכות יותר כולל מן המראה, ולא מצאו דבר יותר כולל מן האיכות, לפי שהמקרה ואם הוא יותר כולל מן האיכות לא יאמר על האיכות וזולתו בהסכמה. ומצאו כי כל מה שילקה בשכל נכלל תחת עשרה סוגים, אחד מהם העצם וכבר זכרנוהו ותשעה מקרים, והם הכמה, והאיכות, והמצב. ואלה השלשה ימצאו מונחים בגשמים נגלים בהם. וההצטרפות, ואנה, ומתי, ואלה ענינים חלושי המציאות מאד נעלמים. ולו, ושיפעל, ושיתפעל, ומציאותם ממוצע לא יעלמו כהעלם השלשה האחרונים, ואינם נגלים כמו הראשונים, ולזה לא יאמר המקרה על כל אלה בהסכמה.

והכמה, הוא ענין ימצא בכל דבר, שאפשר שישוער כלו בחלק ממנו, כמו הגשם הגדול אשר אפשר שיכרת ממנו חלק קטן וישאר בו כולו, ועם היות שהגשם הוא עצם, אמנם כאשר יבחן מצד השיעור תהיה אותה הבחינה בחינה לכמה. והכמה שני מינים מתדבק ומתחלק, והמתדבק הוא אשר אפשר שהונח בו חלק יחלקהו ויהיה משותף לשני המתחלקים, רצוני סוף האחד מהם והתחלת האחר, והכמה המתחלק אי אפשר זה בו, וזה, כי הכמה ימצא בקו והוא דבר שיש בו התפשטות בצד אחד, וימצא בשטח והוא לו התפשטות בשני צדדים, ובגשם והוא עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים ואפשר שינוחו בו שלשה קיים נכרתים על זווית נצבות, וימצא בזמן ג"כ והוא שיעור תנועת הגלגל היותר גדול מצד שיתחבר לו השמש בתנועתו⁽³⁾ ויהיה מתנועתו הגלילה והיום, וימצא במספר, והוא לבדו הכמה המתחלק, אמנם הגשם אפשר שיונח בו שטח יחלקהו חלוקה מדומה, ויהיה משותף

(1) בכימה ר"ל שלא בבית, בחוץ בעלמא.

(2) יאמר פיר' אשר יאמר. * ואחר ר"ל ואחר כן.

(3) לדעת פמאלקאאום

לשני החלקים, וכן ידומה החלק השטח בקו והחלק הקו בנקודתו, וחזמן ידומה שהעתה⁽¹⁾ מחלק אותה בעבר ובעתיד ומשתף ביניהם, ואפשר⁽²⁾ זה במספר, ואלה החמשה הם מיני נושאי הכמה, ומי ששם אותם יותר טעיה. ומאלה החמשה הזמן והמספר הם כמה בעצמם, אמנם הנשארים הם נושאים לכמה, וכבר יאמר שהחמשה הם כולם בעצמם כמה, וירצה בזה שהם אם כמה זמן והמספר, ואם נושאי הכמה היות הכמה לבגד. וסברת אכן גבירול במאמר השני מספרו מקור החיים שהעצם הנושא למאמרות הוא מושכל בלתי מוחש, וסובר ג"כ שהוא מתנועה בלתי מניע, ונתן בזה סבה סרה מאד, והיא שהכמות אשר תשיגה יעצרהו מהתנועה ותמנעהו מעבור, ושם לעצם המושכל הבלתי מוחש כמות, וזה מין מן השנעון. ומופת מקריות הכמה הוא, שהכמות מזה תסתלק מן הגשם ותחול אחרת תחתיה והגשם עומד בעצמו, כמו היין החדש בתבית שאיננו מלא, ירחח בו עד שימלאהו. והסוג השני הוא

האיכות והיא תכונה באיש בה ישיב השואל ממנו אך הוא? והוא ארבעה מינים, אחד מהם תכונה אם בנפש; כמו החכמה או הסכלות או היושר או העול, ואם בגשם: כמו הבריאות או החולי, וכל אלה בהיותם מהירי ההסרה יקרא ענין, וכאשר נקבעו נקראו קנין, אמנם המין השני הוא מה שיאמר כת טבעי, כמו הבריא והחולני ואין זה הענין ענין הבריאות והחולי כי לפעמים החולני יהיה בריא, ולפעמים הבריא יהיה חולה, אבל הוא הכנת בגשם לדבר מה או לא הכנה אליו, כמו שבשערה הכנה לקבל הצורה, ובאבן היקרה אין הכנה לזה. והמין השלישי האיכות ההתפעלויות, וההתפעלויות, והאיכות ההתפעלויות הם רשמים אשר יגיעו בחושינו ממוחשיהם, כרשמים שיקבלו ממה שימושש מן החם והקר והלה, והיבש, והקשה, והרך, והכבד, והקל, וכמו הרשמים שיקבל חוש הריח מן הריחות, וחוש השמע מן הקולות, וחוש הראות מין⁽³⁾ הדברים הנראים וחוש הטעם למיני המעמים, וכל אלה יקראו איכויות התפעלויות, והם רשומים גשמיים. אמנם ההתפעלויות הם רשומים נפשיים, כמו הרחמנות והבושת והכעס מדבר שיראה, ושוכו ממנו בשמעו ההתנצלות, וחזון הרביעי האיכות אשר תהיה בכמות כמה שהיא כמות, כמו שני משולשים אשר כשיחברו יהיה מהם מרובע ונשתנה התמונה לפי שנתוסף הכמה, או המרובע כשיוסר חציו יהיה משולש, או שתי קשתות כשיקובצו יהיה מהם עגולה, או בהפך, או המספר הסוג יתוסף עליו נפרד ויהיה נפרד או בהפך הסוג השלישי מן המקרים הוא.

המצב, והוא יחס חלקי הגשם אל חלקי המקום, כי הגשם האחד לפעמים ינוח כלו במקום אחד, אך חלקיו לא יהיו מיושבים על חלקי המקום, וזה כמו ששוכב על אחד מצדיו ויתהפך על צד אחר, או השוכב על בטנו ישוב לשכוב על גבו, או העומד ישב במקומו, או היושב יקום, וזה הרושם שרשמו קצתם למצב, ומהם מי שיראה שהמצב הוא יחס אל חלקי הגשם קצתם לקצת, כי הפירקין בטנו על גבו והשוכב על בטנו בהפך זה, והסוג הרביעי **ההצטרפות** והוא יחס בין שני דברים במ⁽⁴⁾ בעצמם יאמר כל אחד מהם בהיקש אל תבירו, כאב והבן, והאדון והעבד, והחצי והכפל, וזה ענין יושכר ככל המושכלות אשר זכרנו ושנזכור עוד, כי האב והבן עם היות כל אחד מהם עצם בעצמו הנה מצד האבות והבניות הם במצטרף, כי האב אמנם הוא אב במצרוף אל הבן והבן בצרוף אל האב. וכאשר יבחן ההצטרפות ימצא ג"כ בכמה כי אמרך זה גדול מזה הוא הצטרפות בכמה, גם אמרך

⁽¹⁾ שהעתה פי' רגע העומד.

⁽²⁾ צ"ל ואי אפשר כי אין למספר דבר מקומי.

⁽³⁾ צ"ל מן.

⁽⁴⁾ כפי הנראה צ"ל לא וכו'.

גדול וקטון, או ריב ומעט אמנם יובן ענין זה הדבור אחר הניח דברי יצורף אליו: ולזה אפשר שיאמר הרי קטון וגרגיר שומשמין גדול, וזה בעירוף הרך אל הדברים הגדולים אשר הם יותר גדולים ממנו, וגרגיר השומשמין אל גרגיר שומשמין יותר קטון ממנו, וכן אמרך ראובן יותר חכם משמעון הוא צירוף באיכות, וכאשר תאמר לימין שמעון לשמאל לוי הוא צירוף במצב, וכן בשאר ומסגולת המצטרפים שכל אחד מהם ישוב אל האחר בשוה, כי תאמר האב אב לבן אחר זה המאמר⁽¹⁾ בשוה ותאמר הבן בן לאב, ואם לא ישוב בשוה כאמרך זה בן ראובן ואי אפשר שישוה בשוה זה ראובן בן, הנה זה לפי שאחה לקחת אחר המצטרפים והוא הבן בענין הצירוף, ולא לקחת האחר והוא ראובן בענין הצירוף. וכן אם תאמר זה הכנף כנף לעוף, לא יתכן אחר בן שתאמר זה עוף עוף לכנף, וזה כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף, ולא לקחת המעופף בענין ההצטרפות כי יש מעופף יעופפוהו הרוח, ואם תרצה לקחת אותם יחד בענין ההצטרפות, תאמר זה הכנף כנף למעופף בכנף והמעופף בכנף בעל כנף בורה הכנף. כל אחד מהמצטרפים כשיובן האחד יובן האחר בהכרח מצד היותו לו אותו ההצטרפות, לא מצד שהוא בעצמו דבר מה, כי אתה כאשר תאמר חצי תבין שהוא חצי כפלו מבלי שתדע אם תחצי והכפל נושאם גשם או שטח או קו או דבר אחר אמנם הסוג החמישי הוא

מתי, והוא יחס הדבר אל הזמן אשר בו מציאותו או השורה למציאתו. וענין השוה הוא, שמציאותו נמשך עם זמן מה. כי הדברים המתחדשים לפעמים יחיו שוים לזמן שיש לו שעור כאמרך מתי היתה המלחמה? ויאמר ביום כך, ולפעמים יהיו הדברים המתחדשים בעתה⁽²⁾ כי אמרך מתי מת ראובן? כי זה יהיה בעתה, ובל הדומה לזה מהתהפך הדבר מצורת אל צורה. וענין מתי איננו הזמן⁽³⁾ כי אתה כשישאלוך מתי היה זה, לא יתכן שתאמר שורה הענין הנשאל עליו הוא חדש פלוני, אך בחודש פלוני והסוג השישי הוא

אנה, והוא יחס הדבר אל המקום, ואין ענינו המקום, כי אתה כשישאלוך אנה ראובן? לא יתכן שתאמר הבית, אלא בבית, והסוג השביעי הוא

לו והוא יחס בין הגשם וגשם אחר שוה אליו נעתק בהעתקתו, כמו היות לובש בגד או צנוף במצנפת או מונעל, ועורות הבעלי חיים קליפות האילנות נכנסים בזה הענין כשנחלקו⁽⁴⁾ לא מצד שהם עצם, אלא מצד שהוא דבר יקף באחר ויהיה שוה אליו ויעתק בהעתקתו. והסוג השמיני הוא

שיפעל, והוא ענין יקרה מהנעת המניע למתנועע, כהנעת המזונות והתרופות לאדם מן החולי אל הבריאות ובהפך, וכשנות השמש פני הכובס אל השחרות ויריעתו אל הלובן והדומים לאלה. והסוג התשיעי הוא

שיתפעל, והוא ענין יתחדש מהתנועעות המתנועע, מן המניע, והוא מושכל שוה אל הקודם, ומינוי כמיניו, רק שאין המושכל מזה הוא המושכל מזה, כי מישא הפועל הוא הפועל ונושא ההתפעלות הוא המתפעל. ומקרה אחד⁽⁵⁾ לא יהיה בשני נושאים. כי לא יהיה לזמן אחד בשני בגדים, ולא חם אחד בשני גשמים הנה אלה רמזים מספיקים לתלמידים. יבינו מהם שהמושכל מאחד מהם נכנס תחת האחר ושהם התחלות המתשבה.

(1) צ"ל תשוב המאמר.
 (2) כלומר ברגע.
 (3) פירש כי אם צירוף הנעשה אל הזמן.
 (4) כשנחלקו פיר' כשנחלק האילן גם הקליפה נעתק עמו.
 (5) ומקרה אחד נראה שכך פירושו, אע"פ שיפעל ויתפעל מתאחדים בפעולה ולשניהם יפול התנועה, מ"מ לפי שהנושאים נבדלו לב' מקרים יחשבו.

כתוב מעיד במושכלות ומדרגות המאורות.

וכבר מנה דוד ע"ה העצם ורוב אלה המקרים, וזכר הקפת חכמת האל ית' בהם ואמר: ה' הקרתני ותדע [תהלים קל"ט] זה ספור על עצמותו והוא העצם, ואחר כן אמר אתה ידעת שבתו וקומי וזהו המצב. אחר כן אמר בנת לרעי מרחוק וזהו תכונת הנפש והוא מן האיכות. אחר כן אמר ארחי ורבעי זרתי, ספר הקפת האל ית' בו ובתבליותיו, וזהו מן הכמה. ואחר כן אמר וכל דרכי הסכנת וזהו הנשאר ממיני האיכות. אחר כן אמר: אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפד; ספר שהאל ית' נתן לו התמונה. והוא ענין מחובר מאיכות וכמות. אחר כן אמר: אנה אלך מרוחק, עד אמרו גם שם ידך תנחני ותאחזני ימיניך, ספר כל אנה שאפשר להיות לאדם והקפת ידיעת האל ית' בכלום. אחר כן אמר תסכני בבטן אמי, ספר ההצטרפות. אחר כן אמר אשר עשתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ, ספר הפעל וההתפעלות. אחר כן אמר גלמי ראו עוניך ועל ספרך כלם יכתבו שב לזכור הכמה המתחלק והוא המספר הנמצא באיברים. אחר כן אמר: ימים יוצרו ולא אחד בהם, ספר מתי. ואפשר שמה שיוכן ממאמר לו, נכנס תחת וכל דרכי הסכנת. הנה כבר מנה זה המזמור כל סוגי הנמצאות. והוסיף ענין אחר גדול באמרו גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה. רמז אל מדרגות המאורות, וזה כי הם על מדרגות: מהם אור הנה, והוא ישים לנו הראות אשר בכח ראות בפועל, יתן לנו שלימות לא היה לנו בלילה קודם הנמצאו, רק שהוא חסר לשני פנים, אחד מהם לפי שהוא צריך אל השמן, והשני שיקרה לו ההכבות מרות, ומה שדומה לזה, מפגעים מחוץ. ולמעלה ממנו אור הירח, והוא נקי משני אלה החסרונות רק שאינו על שלימותו כל הלילות, ואפילו בהיותו על שלימותו אינו חוק האורה. ולמעלה ממנו אור השמש, והוא נקי משני אלה החסרונות, כי הוא בכל יום יראה אלינו בשלימותו והוא עם זה חוק האורה. אמנם ישיגהו השקיעה ולא נשיג בו דבר בלילה, וזהו חסרונו. ועוד שאמנם נשיג בו מן הדברים אותם שהם גשמיים, וכפרט מן הגשמים שטחיהם החצוניים, כי נשיג בו שטח זאת הארץ, ולא נדע אם תחתיה מאבנים או מתכות או מטמון. ולמעלה מאור השכל, כי אנחנו נשיג בו דברים גשמיים בלתי נראים, כהשיגנו גלגל הנטייה וגלגל ההקפה, ונשיג בו דברים בלתי גשמיים כמו הנפש והשכל והמלאכים והאל ית' וית', כמו שנבאר עוד. ונחלק בו דברים אין כח בחרב חדה לחלקם, כי אנחנו נחלק בין עצמות הגשם ושטחו, ונשפוט שעצמותו⁽¹⁾ עצם ושטחו מקרה, ובין הכדור ובין קטביו ובריחו, ונשפוט שהכדור הגשמי הוא בעצמו כדור, שהשני קטביו והבריח אמנם קרה לו מצד היותו סובב, ואם הונח בשכלינו נח בלתי מתנועע לא ימצאו אלה המקרים. גם⁽²⁾ ענינים אחרים דקים נזכרו קצתם בזה הספר, ומה שלא נזכרו מזה הוא יותר ממדה שנזכרוהו כפלי כפלים. ואחר שזה ענין השכל שלנו עם היותנו שקועים בעסקי העולם הזה וגזרותיו, כל שכן ענין העצמים השכליים הנקראים בלשון התורה מלאכים, וכל שכן חכמת הא ית' וית' אשר אין כמוה דבר, ולא יקיפו בה השכלים ולא יספרוהו הלשונות. לכן לפי שכן הארון ע"ה זה, אמר: גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה. אחר כן אמר מאמר אחד כאלו הוא מופת על מה שקדם, והוא אמרו: כי אתה קנית כליותי תסוכני בבטן אמי. ירצה שידעת האל ית' וית' למעלה מכל אורה, כי המאורות יתנו לנו השגות השטחיים החיצוניים מכל גשם, לפי ששם יגיעו המאורות, ואור ידיעת הא ית' יגיע לפנינו ולפנינו, כי האשה ההרה נראה שטחה החיצוני, ואמנם מקום הריונה הוא לפנינו, והעובר לפני לפנינו, והאיברים הפנייים מן העובר לפני לפנינו, לזה אמר כי אתה קנית כליותי תסוכני בבטן אמי ואמר לא נכחד עצמי ממך, אשר עשתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ.

⁽¹⁾ פירש התרכבה וההתפשטות הם עצמות הגשם.

⁽²⁾ וגם פיר' וגם נשיג בו.

ה פ ר ק ה ש נ י

בהיולי המוחש וצורות המלאכותיות. בהיולי המושכל והצורות הטבעיות. ובו זכר השתנות היסודות קצתם אל קצת. ושהצורה והחומר שניהם עצם. ויחזור לרשום העצם ולאמת החומר הראשון. על מה זה נאמר. אחר כן על מה זה יאמר החומר בהעברה ועדות הכתובים.

אנחנו נמצא שרביט הוהב על דרך משל. נפשוט ממנו צורת השרביט. אם נרצה. ונעשה ממנו דינר ונקנה לזהב צורה שנית. ואם נרצה נפשיט צורת הדינר ונעשה טבעת. ונקנה לזהב צורה שלישית. ואם נרצה נעשה מן הטבעת גום. ונקנה לזהב צורה רביעית. וכן אם נרצה להמיר הצורה אלף פעמים. הנה זה אפשר לנו. ונקרא עצמות הוהב חומר. ונקרא כל אחת מצורות השרביט ודינר והטבעת והגום. צורות מתחדשות חוזרות חלילה על החומר. תסתלק אחת ותחול אחרת. אמנם אלה הצורות הם צורות מלאכותיות. רצוני מלאכת האדם. ואינם מן הצורות האלהיות הנאצלות מאת הא' ית' וית' על דבר. וזה כי אלה הצורות המלאכותיות ישאר עמם על החומר שמם ונדרם⁽¹⁾. תאמר שרביט זהב. ודינר זהב. וטבעת זהב. וגום זהב. ואמנם הצורות האלהיות כאשר נאצלו על החומר ישתנה שמם ונדרם. כי המים כאשר נשתנו אל אויר לא תאמר שהם מים. והמים כישתנו אויר או האויר כישתנה אש לא יתכן בשום אחד מהם שייחם א' הדבר אשר היה תחלה. ולא נשאר השארות מורגש. ואנחנו נמצא אלה הארבעה אשר כבר קיים ונתאמת היותם יסודות למתכות. ולצמחים ולבעלי חיים וזולת זה ישתנו קצתם אל קצת. כי אנחנו נראה הבגד על דרך משל ישיגהו הכלילה במים ונשתתחו נגד השמש. ונראה החום יתך המים. ויהפוך עצמותם וישימם אויר יעלה. וכן כאשר נשים המים על האש נראה לעין התחתם ושובם אויר. ואם אנחנו נכסה הקדרה אשר בה המים החמים הנחכים נראה האויר יתקבץ וישב מים ויול. וג'כ יעלה האויר עד שיגיע בכדור האש וישרף שם ויהיה ברק. ולפעמים יהיה האויר העולה אידי עבה ויתמיד התחלפות בו זמן רב. ויתנועע בתנועת הגלגל ויקרא כוכב בעל הזנב. ובוה לנו ראייה ג'כ על שכדור האש תקיף בכדור האויר כל זה נראה לעין מוחש. וכן נראה האויר יתקבץ בגבהות מקומו בחווק הקר ויתעבה ויירד שלג. אחר כן השלגים ירמקון הרגלים וישתנו אל עפר. ונדע מזה בחוש שאלה היסודות ישתנו קצתם אל קצת. הנה זאת הקדמה. אחר כן נדע שאשר עלה מן האויר שהיה מים על דרך משל. אמנם הוא נושא הצורה האוירית והוא מקבל עתה הצורה המימית. וזה כי האויר כששב להיות מים לא ימלט ענינו מאחד משני פנים. אם שצורת האויר קבלה צורת המים. ואם ששם דבר אחר וזולתם נושא כל אחד משניהם בחורת חלילה. רק שהאופן הראשון הוא נמנע. רצוני שתהיה הצורה האוירית מקבלת הצורה המימית. וזה. כי הצורה האוירית כבר נעדרה ואיך תקבל הצורה המימית? וזה כי הצורה האוירית וכל מקבל לדבר הוא ישאר עם המקובל. וזאת הצורה האוירית לא נשארה. ואיך תהיה מקבלת? הנה כבר התבאר לשכל ואם⁽²⁾ הוא נעלם מן החוש ששם עצם הוא ככה אויר ומים ואש וארץ. ואין בעצמו ואמתחו צורה. רק שהצורה חוזרת עליו חלילה. והוא כמו המרכבת להם. והוא אשר נקראהו היולי. וזה הענין כבר הביא אליו המופת השכלי. כי לא יתכן שתהיה הצורה הנעדרת היא המקבלת. (ולא יעבור⁽³⁾) ג'כ שיהיה העדר האויר ממציא מים. שאם היה הענין כן. יהיה המים מקבל העדר אויר. והיו אפשר שיהיו מן הדינר. לפי שהדינר הוא לא אויר. ולא עוד אלא שיהיה אפשר היות המים מלא דבר. וכן שאר היסודות. ולא נמצא הענין כן. אך נמצא קצתם ישתנו לקצת. וקצתם יהיו מקצת. ולכן

(1) על החומר כלום אם יבואו על החומר.

(2) ואם כלו ואף גם.

(3) ולא יעבור פי' ואי אפשר.

נדע שיש להם חומר משותף, הוא אשר נקראו החומר הראשון. ונאמן שהא
ית' בראו ראשונה, כמו שכל אומן יכין תחלה חומר אומנתו. וזה שאומן
הספינה יכין העצים תחלה, ואומן הכית יכין האבנים תחלה כל אחד מהם
חומר אומנתו, ואחר כן יכין להם צורת הספינה, או צורת הכית, כי אי אפשר
להתחיל הדברים אלא מהתחלותיהם, אחר כן הקנה ה' ית' לחומר צורת גשם
תחלה, רצוני צורת גשם בשלות, איננו אויר, ולא מים, ולא אש, ולא ארץ,
אך היא ההתדבקות לבד, רצוננו לומר שיהיה בה לעצם עובי, אפשר בו שיונתו
שלשה התפשטויות נכרתים על זווית נצבות, ויתבאר לך שההתדבקות
הוא צורת הגשם, מזה אשר אזכרתו לך, וזה שהסתלקות התדבקות הגשם
יסלק עצמות אותו הגשם, ולא יהיה אותו הגשם, אבל יהיה אחר הגעת
ההתחלקות בו אברו הגשמים, וכל מה שיסתלק עצמות הנושא בהסתלקותו
הוא צורה בו, ואי אפשר שיצויר גשם אין התדבקות בו כלל. אחר כן, אחר
יצירת גשם משולח נאצלה צורת מים, וצורת אויר, וצורת אש, וצורת ארץ,
ואז יהיו היסודות לפי שכולם גשם ויתחלפו כאשר זה אויר, וזה ארץ, וזה
מים, וזה אש, והענין אשר הם מסכימים בו, הוא, להם כחומר, עם היות
שהחומר הראשון אמנם הוא חומר הגשם המשולח, אבל¹ הגשם המשולח
אשר הוא כדמות היולי ליסודות איננו על דרך האמת היולי, לפי שבו צורה²
והוא ההתדבקות. ואחר כן נתחדשו המרכבים, וקצתם ג' יחשב שהם חומר
לקצת, כביצה שהיה חומר לעוף כשנלקח הדבר כפי החוש, כי אנתנו נראה
שמהביצה יהיה העוף, אמנם כפי השכל, חומר משותף להם, וזה כי צורת
הביצה מסתלק ואז יהיה עוף, ולא יתכן שיהיה המסולק הנעדר הוא המקבל
לצורת המתחדש, כי מתנאי המקבל שישאר עם המקיבל, וצורת הביצה לא
נשארה עם צורת העוף, המתחדשת³, וג' לא יהיה סבת התחדש העוף העדר
הביצה, שאם היה הענין כן יהיה מכל לא ביצה עוף, ויהיה מן הדג עוף, כי
הדג הוא לא ביצה, ויהיה רובץ העוף על אבן, ויהיה ממנו עוף, כי האבן היא
לא ביצה, ואחר שההתדבקות והמתדבק הם בגשמי שמים ג'כ, הנה יש בהם
חומר וצורה, אם כן גשמיות העולם ככללו, יש לו חומר הוא החומר הראשון,
ולו צורה היא הצורה הראשונה, ולא נביט אנתנו אם חומר השמים אפשר
שחבטל צורתם או לא. הנה כבר ביארנו על מה נאמר החומר הראשון, וג'כ
הגעת הצורה הראשונה בו והיא צורת גשם משולח, וג'כ הגעת צורת היסודות,
וג'כ הגעת צורות המרכבים מהיסודות, וכל מה שזכרנוהו מורה הסדר אין
רצוננו בו שהאל ית' ברא החומר ונשאר רק מצורה, ואחר כן השפיע עליו
צורת גשם, ושיצורת גשם נשארה משולחת, ואחר השפיע עליו צורות היסודות,
כי אין במעשה האל ית' וית' קיום לדבר מן הדברים בלתי מעויין ורמוז אליו,
עד שנאמר שהוא ית' ברא דבר שיהיה בלתי נודע המהות, והדברים אמנם
הם מה שהם בצורתיהם המיוחדות האישיות, ולא עוד אלא שג'כ מעויינם
ורמוז אליהם במקריהם הנמשכים מן השעורים, והאיכיות וזולת זה, ולזה לא
יהיה רק החומר לעולם מהצורה, ואין לסוג מציאות ולא למין כי אם לאישים⁴,
ואמנם רצוננו בזה הסדר שהוא כן אצל השכל, לא בזמן, כי בכך נמצא דברים
קצתם קודם לקצתם, וסבה לקצת והם יחד בזמן, כאמרנו עלה השמש והיה

¹ אבל צריך להיות כי.

² כמו שאמרנו.

³ המתחדשת: וא"כ והביצה והעוף הם צורת שונות חלורת זו אחר זו
בחומר אחד.

⁴ לאישים ר"ל כי מושג הסוג והמין הם מושגים מפשטים בעזר השכל
אשר יעזוב הפרטי ויפנה במחשבתו אל הכללי אשר בו יתאחדו, אבל
באמת המציאות כל דבר נמצא נפרט בפני עצמו ומוגבל מכל צדדיו.

היום!) — ולא יתכן שנאמר היה היום אם כן עלה השמש — עם היות שעליית השמש והיות היום הם יחד בזמן, כן החומר הראשון הוא קודם אצל השכל ואחר כן צורת גשם משולח, והמקובץ מהם הוא חומר ליסודות, ואם כולם יחד במציאות, עד שאין במציאות דבר בסתם שיהיה נמצא, והוא בלתי מעויין. אם כן החומר הראשון הוא עצם יקחתו השכל מופשט מכל צורה, ואיננו דבר מעויין², אך הוא דבר אפשר שיהיה ממנו כל גשם. וכאשר רצה אבן גבירול לרשום אותו, אמר במאמר הראשון ממקור החיים, אם יהיה לדברים כולם יסוד כולל חייב לו מהסגולות שיהיה נמצא, עומד בעצמו, אחד בעצמות, נושא החלופים, נותן אל הכל עצמיתו ושמו, והנה מעה ששה טעויות בפתיחת דבריו: כי החומר הראשון איננו נמצא³ לפי שהנמצא אמנם יאמר על הנמצא בפעל, וארסמו יאמר בפירוש כי מה שאינו נמצא יאמר על שלשה ענינים, על ההעדר המשולח, ועל ההעדר המקביל⁴ לצורה מהו, ועל ההיולי. ועוד כי איננו עומד בעצמו, ועוד כי איננו אחד ולא הרבה, כי מה שאין מציאות לו אין מספר לו, ואין אחדות לו. ועוד כי איננו נושא החלופים, כי החלופים מקרים, והחומר אינו נושא מקרים, כי המקרים אמנם ישגו הנמצא השלם המציאות, אך הוא נושא המתחלפים ר"ל הגשמים המתחלפים. ועוד כי איננו נותן לדבר גדרו ושמו אך אמנים הצורה תעשה זה. ועוד כי לא יתחייבו לו סגולות, כי הסגולות מקרים מתחייבים נמשכים לנמצא בפועל. וכל דברו במקור החיים אמנם הוא מזה המין. אחר כן נאמר אמנם ביאור היות ההיולי עצם, הנה איך לא תהיה עצם? והוא (תשים חעצם הבלתי נמצא בפועל נמצא בפועל) לא נעדר לעולם, אמנם הוא עצם מושכל לא נמצא⁵, אמנם ביאור היות הצורה עצם, הנה איך לא תהיה עצם? והיא תשית העצם הבלתי נמצא בפועל נמצא בפועל. אכן הצורות ידמו מקרים להפסד רובם, אך המקרים אמנם יאמרו על מה שישג הגשם אחר היותו מעויין⁶ אבל היא הצורה עושה הגשם ברצון האל ית' ומיחדת אותו ומשימתו מה שהוא, והמקרה לא יעשה העצם, אם כן הצורה עצם. רק שאין כל העצמים הבעלי צורה הם הנשארים תמיד, אך מהם נפסדים, והם צורות הצמחים, והחי בלתי מדבר, ומהם בלתי נפסדים והם כל צורה, משכלת, ועוד יתבאר זה במקומו. א"כ החומר באמתות וראשונה אמנם נאמר, על חומר גשם משולח, איננו אש, ולא מים, ולא אויר, ולא ארץ, אבל יותר כולל מהם או זולתם, כי כל אש או אויר או זולתם מהמורכבים מהם גשם, ואין כל גשם אש או אויר או מים או זולתם⁷. ועוד הדע שהעצם יחלק אל גשמי ובלתי גשמי, והעצם הגשמי הוא אשר נעייין בו עתה, והוא עצם שיש לו מן העובי והמקשיות מה שבהם אפשר שיונתו בו שלשה התפשטיות נכרתים על זווית נצבות, והוא אשר אמרנו שצורתו היא ההתדבקות, וחומר הוא נושא הנתחלה שלישית לכל נמצא אחר העדר, ולכל נשלים אחר חסרונו, והוא ההעדר המקביל הצורה. ואופן הכנס ההעדר בהתחלות אלה הוא, שכל מדי שיתחזה ויפסד אמנם יתהוה מלא אותו דבר⁸, אבל לא יהיה הדבר מכל לא אותו דבר, כי העוף על דרך משל אשר יהיה מלא עוף, לא יהיה מכל לא עוף, כי הוא לא יהיה מן האבן ולא מן חמרה, כי אם מן הביצה ומהעדר צורת הביצה יהיה העוף, א"כ ההעדר ישרת המציאות, ור"ל מציאות הדבר הנמצא

- 1) צ"ל ואחר כן פירוש, א"כ מוכרח שעליית השמש הוא סבה להיות יום ויהיה קודם במחשבה ואעפ"כ יאמר עלה השמש וכו' כהיות שניהם ביחד.
- 2) מעויין פי מיוחד בתארים.
- 3) המקביל, כמו לא אבן שהוא המקביל לאבן.
- 4) לא נמצא פירש, בפני עצמו נפרד מגשם כאמור לעיל.
- 5) אחר היותו וכו' כלומר אחר שנשלם במהותו.
- 6) או זולתם: ידמו על גשם השמים.
- 7) מלא אותו: לפי שצורתו כבר נפסד.

מזולתו, ואשר מציאותו העדר זולתו; וכן מהעדר הסכלות יהיה החכמה, ומהעדר העול יהיה היושר. ותהיינה ההתחלות לכל נמצא אחר העדר או נשלם אחר חסרון שלשה: החומר, והעדר, והצורה. ובגשמים ימצאו החומר והצורה, אמנם מה שרצה לומר אבן גבירול מהמציא החומר והצורה במלאכים, הנד' (כבר חויב לפשוט הרקבה וזה בטל, אבל האמת הוא שיש להם מעצמותם אפשרות המציאות, ומן האל ית' וית' חויב המציאות, כפי מה שנבאר בזה הספר, ואין זה מן החומר והצורה בשום דבר.

כהובים רומזים אל מה שקדם.

נאמר שבספרי הנבואה לא יתבאר בפירוש מה שיושג בפלוסופיא⁽¹⁾ האמת, בעבור שלא יקשה הבנתם על העם, והם המין האנשים, אך יורמו אליו, ויתעורר להבין היחיד סגולה פנימיות אותן הרמויות, וידע שהחכמה נכללית בספרי הנבואה ויסתפק ההמוני בנגליהם. ומן הרמויות אל החומר וחזרת חלילה הצורות עליו הוא מאמר הכתוב: הדבר אשר היה אל ירמיה, מאת ה' לאמור, קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך ארת דברי, וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עושה כחומר ביד היוצר, ושב ויעשה, כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (ירמ' יח' א' וכו'). ואמר ישעיהו ע"ה: (ואתה ה' אבינו אתה, אנהנו החומר ואתה יוצרנו ומעשה ירך כולנו (ישעיה סד' ז'). ומן הדברים הנפלאים שבאו בכתובים מן הרמן אל שהנמצאות חומר⁽²⁾ כמו הטיט, יחזור עליו חלילה צורות כמו פתחים אל הטיט, מאמר האל ית' לאיוב: תתחפך כחומר חותם (איוב לח' יד.) וזה המאמר ג"כ כולל ענינים עמוקים אחרים מסודות עולם הטבע, הם ידועים אצל אמתי הפילוסופים. וזה, שדעתם שתנועת הגלגל הראשון הוא התנועה הגדולה אשר ממנה יתנועע, כל הגלגלים ממזרח למערב בכל יום סבוב אחד, והיא ג"כ סבת התמוגגות היסודות והתנועעם, שהתמוגגות היסודות והתנועעם הוא סבת הפסד קצת ההיום והיות קצתם, וסוד צורות מן החומר והגיע צורות זולתם בו. ונראה להם שמתנועת הגלגל הראשון הגיע החומר הראשון, ומתנועת גלגל המזלות חידשו בו הצורות המתחלפות והמיניות, ושמתנועת שאר הגלגלים אשר לכוכבים הגיעו הצורות האישיות. וזה לפי שהתנועה הגדולה הפועלת חלילה והיום במצות האל ית' היא תנועה שוה, רצוני לפי שהכוכבים אם היה מהלכם על אזור הגלגל היותר גדול, לא יצאו על הצפון, ולא אל הדרום ולפי שהם ככה יתחייב שיתחדש מהם מה שאון שינוי בו, ולא צורה מתחדשת בו, וגלגל המזלות לפי שקצת חלקיו אל הצפון וקצתם על הדרום, ואוחם אשר על הצפון מהם יותר עמוקים בצפון, ומהם פחות עמוקים ומה ג"כ הדרומיים, ואלה הם ענינים מתחלפים, יתחדשו מהם צורות מתחלפות אך בתנועות כוכבי לכת על אזור זה הכדור אשר לו זאת התנועה, ותהיה א"כ תנועות גלגל המזלות נותנות דבר בלתי נשלם בפועל, וזהו הסוגים והמינים. ויהיו תנועות כוכבי לכת על אזורו נותנות צורות נשלמות בפועל, והם האישים מן המתכות והצמחים והבעלי חיים, רצוני לומר אשר יורמו עליהם בחוש. וזה ענין שאע"פ שהוא עמוק איננו מוסבל אצל כל האנשים, ומי שלא יבינהו יוכל להבינו ממי שיבינהו, ואנחנו נוסף עוד לזה ביאור ומופת במאמר השני מזה הספר. הנה כבר הובן מזה שזאת התנועה הגדולה הפועלת חלילה והיום אשר היא גם מניע לשאר הגלגלים היא מחפשטת⁽³⁾ צורת הדברים הנפסדים ונותנת הצורות למתהוים במצות האל ית'. ועל כן רמו הכתוב אליה ותלה הסרת צורת הרשעים בה, וזהו אמרו המימוך צוית בוקר ידעו שחר מקימו לאחות בכנפות הארץ וינערו

(1) הנה וכו' כלומר הוא יעשה עצם פשוט לעצם מורכב וזה בטל.

(2) בפילוסופיא האמיתית.

(3) צ"ל שחומר הנמצאות.

(4) צ"ל מפשטת.

רשעים ממנה [איוב לח' יב'] . אחר כן אמר על העדר הרשעים מזה העולם ומן האחר בהעקף צורותיהם מחוכריהם : תתפך כחומר חותם ויתצבו כמו לבוש , כמו שהלבוש ילבוש מלבוש , ואחר יפשיט אותו וילבש אחר זולתו , כן החומר ילבש פעם צורה מה ופעם צורה אחרת , ולולי הרמיו אל זה הענין , לא היה הברת שידמה בכגדים יותר מכל הדברים הנפסדים . וגם כן על זה רמז דוד עליהם באמרו : וכולם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו [תהלים קכ' כו] . וכבר נכלל בזה הדבור הנאמר לאיוב ג"כ ענין אחר יתבאר במופת בפילוסופיא , והוא , שנפשות הרשעים הם ההולכות לאבדון והפסד , וזה מצד שייחד בה רשעים לבד לאמרו : לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה , ואמרו : ויתצבו כמו לבוש , ואמרו : וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר [איוב שסו] . וככה אמר דוד ע"ה : יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם וכו' [תהל' קד' לה] . ודע כי דוד ע"ה לא אמר הללויה עד שהרגיש להשארת הנפשות החשובות ואבדן הרשעות , ולכן הללויה זה הוא הראשון שבא בתהלים . ואמר : לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה , ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה . ועוד נזכור עולם הבא ואמתתו במופת שכליי וכתובים תוריים .

הפרק השלישי .

כתנועה ומיניה , וזכרון הטבעית ממנה , והנפשות , ועל מה זה שולח שם הטבע ראשונה , ועל מה זה נעתק בהעברה , ועל מה זה שולח שם הנפש .

התנועה שם נאמר ראשונה על העתק הגשם ממקום למקום , או על העתק מצבו , ר"ל שיהיה היושב עומד או שוכב , או שאר המצבים . ואלו שני הענינים ידעו אותם ההמון , ועליהם ההמון ישלחו שם התנועה , כי אינם מסופקים שראובן אשר היה בבית ואחר היה באצטבע כבר התנועה , וכן האבן המוכרת אשר היה כנגד וסר ממנו המכריח וירד למטה , או המים בנאד המוכרחים בתוך נהר כאשר נחויק בו מחויק , ואחר כן שולח וצף למעלה הנה כבר התנועה , וכן היושב כאשר קם או ישכב . ואחרי כן זה השם נעתק אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה , כמו שיגדל מעט מעט או יחסר , וזאת התנועה בכמה . או ישחר הלבן מעט מעט , או יתלבן השחור , או יתחמם הקר , או יתקרר החם , כל זה בדבקות והדרגה . וזה כי מה שיהיה מן השינויים פתאים כמו שהשלכנו על מי העפצים מי הקומום וישתחור פתאום , לא יקראו זה תנועה . אמנם ההעתק במקום לא יהיה אלא בזמן מוחש , אבל פעמים יהיה במהירות חזק , או באיחור . ואשר במהירות : כתנועה האבן הכבדה מהמעלה הקרובה על המטה . ואשר באיחור : כתנועת הבעל חיים , וכל שכן החלוש , וכל אלה תנועת . ותחלת מה ששולח שם התנועה הטבעית הוא על תנועת האש והאוויר עולים , ותנועת המים , והארץ יורדים , לפי שלכל אחד מאלה הארבעה צד , בו ינוח בטבע , ואלו יתנועע בטבע , כאשר נסתלק מכרית היה מונע אותו ממנה . וכבר ידעת שכל אחד מאלו היסודות הוא גשם , וכל גשם , כמו שכבר התבאר , הוא מורכב מחומר וצורה , ואלו היסודות מורכבים מחומר וצורה . וימשך להם מקרים כמו קרירת המים , וחום האוויר , כי האוויר לפעמים יתקרר והוא נשאר בצורתו ר"ל שהוא אויר , וכן המים יתחממו והם מים , וכן חום האש אע"פ שהוא מתחייב לו , הוא מקרה מתחייב לו , וזה , שהם יבארו במופת , שאין דבר יהיה לו בנושא אחר צורה אחרת וגדר אחר והוא נשאר כפי מה שהוא , וכמו שאי אפשר שיהיה גשם אחד הוא בכירת אדם ובשוק סוס , כן אי אפשר שיהיה החום הוא במים החמים מקרה וכאש צורה ועצם , א"כ הוא מקרה מתחייב לאש , ומקרה נפרד למים . ונשכיל בכל אחד

(והדרגה צ"ל וזאת תנועה באיכות .

מהיסודות ובשאר הגשמים ג"כ ארבעה מושכלות, שהוא גשם, ושיש לו צורה, ושיש לו חומר, ושימשכו לו מקרים, אחר כן נמצא צדדיהם מתחלפים ויתנועעו, האש עולה והאוויר ג"כ, והארץ יורדת והמים גם כן, ואם התנועעו אל צדדיהם בגשמיותם⁽¹⁾ יתנועעו כולם אל צד אחד, יהיה משותף, כמו שהגשמיות משותף להם, ואם התנועעו ג"כ בחמרהם יתנועעו על צד אחד, לפי שהחומר משותף להם, כמו שכבר התבאר בפרק קודם זה, ולא יתנועעו על הצדדים המתחלפים, בגשמיות או החומר, א"כ מניע הגשם איננו גשם. וזה שורש גדול ושמור אותו! — וכבר נשאר שיתנועעו הגשמים הארבעה על הצדדים המתחלפים אם בצורותיהם המתחלפות, ואם במקריהם המתחלפים. רק שהמאמר בשהמקרים הם מניעים היסודות על מקומותיהם המתחלפים במל, לפי שצורות היסודות הם פועלות היסודות במצות האל ית, והם משימות אותם מה שהם בפועל. כי מצד החומר אמנם היה להם אפשרות המציאות לבד, והצורות הוציאו אותו האפשרות אל החיוב, אמנם המקרים נמשכו עליהם וחלו על נושאים שעצמותם כבר נמצא, ר"ל הגשמים המתנועעים אל צדדים המתחלפים. והצורות הם פועלות הגשמים אשר הם נושאי המקרים, והם אשר הכינו למקרים משכן, (הצורות⁽²⁾) הם המניעות הראשונות, והנעתם⁽³⁾ באמצעות המקרים. (ועוד כי זה החפץ הנכבד, והוא היות האש והאוויר והמים והארץ כל אחד מהם במקום מיוחד הוא עקר סדור העולם, וסבת מציאות המורכבים, ומכוון מן האל ית, ולזה הוא מפועל העצם השופע מן האל ית וית, רצוני הצורה. אמנם המקרים והמשיגים אינם ככוונה ראשונה מהא ית, ואינם הכרחיים בהיות היסוד מה שהוא, אבל לפעמים יהיו בו, ולפעמים לא יהיו בו, כמו שנמצא החום והקור הולכים ושבים על המים, איכות אחת מסתלקת, ואחת חלה, וכזה באוויר ובלתי שוויף זה בסדור העולם, או יגרע דבר שיהיה לו שעור, וחלקם מן המציאות חלק חלוש, והם אינם הממונים בהנעת היסודות אל הצדדים הטבעיים, ובשמירת הנהגת העולם וסדורה וצורת היסודות הם המנועות אותם אל צדדיהם הטבעיים להם, והם אשר שולט להם שם הטבע ראשונה. ונאמר שהטבע הוא התחלה מזה לתנועת מזה שהוא בו ומנוחתו, בעצם ולא במקרה, ר"ל שהוא יניע האבן אל מקום מה ויניחה בו, הנעה והנחה עצמית לא מקרית, ר"ל לא כהנעת הבנאי לאבן אל עליונות הגג והנחתו אותה בה, כי זאת ההנעה אמנם יעשה הבונה בהכרח, וזאת המנוחה יעשה כאמצעיים, ישים אותם כינו ובין הארץ, ימנעות מהגיע אליה, וכאשר סר ממנה בקשה מקומה הטבעית. וכאשר מנו מיני התנועה מצאום ארבעה, וזה כי מהם תנועות שאינם אלא מאופן אחד, כתנועת הגלגלים בסכוב, ותנועות היסודות תנועות ישרות, אם מלמטה למעלה, ואם ממעלה למטה. ומהם תנועות מתחלפות, כתנועות הצמחים יתנועעו שרשיהם יורדות, וענפיהם עולות, ויקבלו תמונות מתחלפות וצבעים משתנים בשוקים, ושרשים וענפים ופרחים וורעים. ושינוי התנועה בכולם נראה, מאריכה לקצת החלקים, ומרחיבה לקצתם, ועושה חלולים וקבוכים וגבנוניות וצבעים חזקי השנוי. וכבעלי חיים כמו אלה השינויים, ובהם עם זה יכולת על תנועות מתחלפות, בורח מדבר ונמשך אל דבר, ותנועות נפש הם ג"כ מתחלפות, כרחמיו, ואכזריותו, ואהבתו, ושנאתו, וחכמתו, וסבלתו, וחמסו, ויושרו, ונדיבתו, וכילתו. ומן התנועות מהם מה שהוא ברצון. והוא תנועת השמים כמו שנבאר. ותנועת הבעלי חיים, ומהם בכלתי רצון, כתנועת היסודות אל צדדיהם הטבעיים, ותנועות הצמחים. והיו התנועות ארבעה: תנועה ברצון והיא בלתי משתנה, והיא תנועת השמים, ותנועה בכלתי רצון ואיננו משתנה, והיא תנועת היסודות, והתנועה אין עמה

(1) בגשמיות כלומר מצד שהם גשם.

(2) והצורות פיר' בעבור שהם עושים היסודות למה שהם, והגשמים למד' שהם.

(3) והנעותם כמדומה לי צריך לכתוב ולא יתנועעו באמצעות וכו'.

רצון והיא משתנה, והיא תנועת הצמחים, ותנועה ברצון והיא עם זה משתנה, והיא תנועת הבעלי חיים. והמין השני ממיני אלה הארכערה תנועות אשר זכרנום, והוא המין כלתי משתנה נעדר הרצון, הוא אשר נקרא ראשונה תנועה טבעית, אמנם השלשה הנשארים הם תנועות נפש. וזה, כי השמים חיים כמו שנבאר עוד מן הכתובים ומן השכל, והצמחים ג"כ בהם חיות כחיי האבר הנרדם, כי אין הצמח הנכרת או הורעים הכתושים, כמו הצמחים אשר הם במקום צמיחתם, והורעים הבלתי כתושים⁽¹⁾ במציאות דבר מניע מהם. עוד אחרי כן העתיקו שם הטבע אל קצת תנועות הנפש, ואמרו שהצמיחה וההזנה פעולות טבעיות, ואמרו בתנועות הליחיות שהטבע דחה כן, ומשך כן, ושנהה כן. וזה, ממה שהם כאמת תנועות נפש, לא הנפש אשר יאחד בה החי, אלא המשותפת לו ילצמחים. ועוד נפריד לידיעת הנפש פרק חדע זה ממנו, ואנו נחשוב שזאת ההעתיקה לשם הטבע והניח אותו על קצת פעולות הנפש הצומחת, עשו הרופאים לבד, מבלתי הפילוסופים והטבעיים.

כתובים רומזים אל מה שקדם.

אמר האל ית' וית' מוכיח לאויב על סכלותו בסבות אלה התנועות, וזכר תחלה תנועות הלקי הארץ אל צד המרכז ואמר: איפה היית ביקדי ארץ הגד אם ידעת בינה, מי שם ממדיה כי חדע או מי נטה עליה קו על מה אבניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה [אויב לח' ד' ושם]. אחר כן אמר על יסוד המים: ויסך כדלתיים ים בגיחו מרחם יצא. ומעט סמוד לזה אמר עליו: הבאת עד נבכי ים וכחקר תהום הההלכת. ואמר על הקפת האויר בו: בשומי ענן לכבושו וערפל חתולתו ואשבור עליו הקי ואשים בריח ודלתיים, ואמר עד פה תבא ולא תוסף ופה ישית בגאון גליך. ואמר אחרי כן על יסוד האש: אי זה הדרך ישכן אור, ואמנם אמרו ית'. וחשך אי זה מקומו. ענינו⁽²⁾ כי רבים מן הדברים נדעם בהפכיהם, ואם לא שראינו האור לא ידענו מהו החושך. אחר כן אמר על סדרו ית' אותו במקומו הטבעי לו: כי תקחנו אל גבולו וכי תבא נתיכות ביתו. ופועלי אלה המנוחות בארה המקומות הטבעיים, והמניעים אותם כאשר סר מהם ההכרח בהסתלק המכריח, הם אשר נקראם צורה יסודית וטבעית, והיא עצם שופע מהאל יתעלה בהסכמת עדות השכל והקבלה. ויתכן שירמוז באומרו איזה דרך ישכן אור וחשך אי זה מקומו, על מקומות הארץ אשר הלילה בהם ששה חדשים וג"כ היום.

הפרק הרביעי.

הוא בשלא יתכן שיהיה גשם או שטח או קו או דברים בעלי מספר נמצאים בפועל, בעלי סדור, והם בלתי בעלי תכלית, ושלא יתכן שיהיה בבעלי תכלית כח בלתי בעל תכלית, ויתחייב משתי ההקדמות שתהיינו כל כחות הגופים בעלות תכלית, וכתובים מעידים.

אם אפשר שיהיה קו בלתי בעל תכלית, ויהיו קוי. בלתי בעלי תכלית משני צדדי ב' ד', ונגרע מקו ג"ד התיכה היא ג"ה, והיא בעלית תכלית ידועת השיעור, ונמשך קו ה"ד עד שתהיה נקודת ה' באשר היתה נקודת ג', ונעניין אם נשאר קו ה"ד שורה לקו א"ב, או אם הוא יותר קצר ממנו. ואם היה שורה לו, וכבר היה קו ג"ד שורה לו א"ב קו ג"ד שורה לו, וקו ה"ד שורה לו, וכאשר היו שני דברים שוים לדבר

(1) צ"ל אשר.

(2) ענינו פירש כי החשך עדרור האור הוא ובאמת אין לו מציאות ואין לו מקום.

אחד הנה הם שוים, וקו ג"ד שוה לקו ה"ד, היותר קטין כמו היותר גדול, זה חלוקה לא יתכן. הנה א"כ לא ישאר קו ה"ד שוה לקו א"ב, אבל הוא יותר קצר ממנו. ואם היה עם זה בלתי בעל תכלית הנה בלתי בעל תכלית יותר קטן מקו א"ב הבלתי בעל תכלית, ומה שאין תכלית לו, לא יהיה יותר קטן ממנה שאין תכלית לו, הנה א"כ קו ה"ד בעל תכלית, ונוסף עליו חתיבת ג"ה הבעלית תכלית, ויהיה המקובץ ה"ד ג"ד בעל תכלית, כי לא יתקבץ מבעלי תכלית בלתי בעל תכלית, אמנם קו ג"ד שוה לקו א"ב, והנה א"כ שני קווי א"ב ג"ד בעלי תכלית ידועי השיעור ור"ל אפשר לדעת שיעורם. הנה א"כ אי אפשר שימצא קו בלתי בעל תכלית, ואחר שלא ימצא קו בלתי בעל תכלית, לא ימצא שטח בלתי בעל תכלית, לפי ששטח אם נמצא בלתי בעל תכלית, היה אפשר שיונח בו קו בלתי בעל תכלית, וכבר בוטל זה. ואחר שלא ימצא שטח בלתי בעל תכלית, לא ימצא גשם בלתי בעל תכלית, ובכלל במופת אשר בוטל זה בקו, בו יבוטל בגשם ובשטח ג"כ. וג"כ אי אפשר שימצאו דברים נמנים נמצאים בפועל בעלי סדור בלתי בעל תכלית, כי אמרך דברים נמנים, נמצאים בפועל יורה שמספרם מספר ידוע בפועל, ואמרך בלתי בעל תכלית, יורה על שאתה לא תוכל להגיע אל מספרם, והאומר זה, כאלו אמר כבר מניתי מדה שאין תכלית לו, וכבר באתי עד קצו והוא בלתי בעל תכלית. ועוד כי היותם בעלי סדור, הוא דבר בטל, לפי שמציאות הסדור בבלתי בעל תכלית בטל. כי הבעלי סדור הם אותם אשר להם התחלה ואמצע או אמצעיים וסוף, וכל חלקי הבלתי בעלי תכלית הם כולם באמצע, ומציאות נמצאים בפועל בעלי סדור בלתי בעלי תכלית, הוא כמציאות נמצאים בעלי סדור בלתי בעלי סדור, ויהיה ההיוב והשלילה נמצאים יחד במאמר אחד, וזה בטל. כי הסדור יחייב שיהיה לדבר תחלה וסוף ואמצעי ואמצעים, ומה שאין תכלית לו, יחוייב שלא ימצא זה לו, לפי שכל חלקי הבלתי בעל תכלית כולם באמצע. ועוד שאם היה גשם בלתי בעל תכלית לא יהיה במקום כלל, לפי שכל מדה שהוא במקום, שטחי מקומו כופים עליו, ולא יתכן בבלתי בעל תכלית שיהיה דבר אחר כלל כופה עליו, כי מה שהוא כופה לדבר, הוא יותר גדול ממנו, מצד שהוא מקיף בו, ואם כפה דבר על הבלתי בעל תכלית, היה יותר גדול מבלתי בעל תכלית, וזה בטל. ועוד כי הבלתי בעל תכלית לא יתכן שינוח, כי הנה הוא שוקט במקומו, ואין לבלתי בעל תכלית מקום, וכל שכן שלא יהיה הבלתי בעל תכלית מתנועע, כי המתנועע יעווב רק ממנו מקום שיחידה מקיף בו, ויהיה יושב בו מקום, שכבר היה רק ממנו, והבלתי בעל תכלית לא יקיף עליו דבר ולא יהיה רק ממנו דבר. ואם היה גשם נמצא בלתי בעל תכלית, לא היה מתנועע ולא נת, וזה כולו בטל על הגשמים. וזה, כי כל גשם אי אפשר שלא יהיה במקום, ושיהיה אם מתנועע בו או נח בו. הנה כבר התבאר שלא יתכן שיהיה גשם בלתי בעל תכלית, ולא נמצאים בפועל בעלי סדור בלתי בעלי תכלית.

כתובים רומזים אל מה שקדם.

מהיות כל הגשמים בעלי תכלית: מי מדד בשעלו מים ושמים בורת תבן, וכל בשליש עפר ארץ ושקל בפלם הרים וגבעות כמאוננים [ישע' מ' יב: ושם]. הנה כבר ביאר זה הפסוק שהשמים ידועי השעור בעלי תכלית, ואחר שהיו הם בעלי תכלית, הנה כל מה שיקיפו בו בעל תכלית, כי המוקף יותר קטן מן המקיף כלי ספק, ואמר איוב: נוטה צפון על תוהו תולה ארץ על בלימה, ירצה באמרו [איוב כו ז']. נוטה צפון על תוהו, הקיטף הצפוני, ואמנם זכרו בפרט ולא הדרומי, להיות נראה סבובו באלקים, וזכר (') שהוא עומד לא אצל דבר. ואמר: תולה ארץ על בלימה על זה הדרך ג"כ. והוסיף באשר זכר כי היותר נעלם מן הדברים, והיותר נסתר מהם מן הראות הוא מבואר נגלה

(') וזכר ר"ל ולא תאמר שהתוהו או בלימה הם דברים עצמיים.

אצל חשם ית' כדבר הערנם המופשט, וזהו מרכז הארץ, כי הוא היותר נעלם מכל הדברים אל הראות למד, שיסתירנו העפר. ואמר איוב: בעדו ערום שאל נגדו ואין כסות לאבדן [יש שם ו], אלה שני שמות למרכז הארץ. אמנם היות בלתי אפשר להיות בבעל תכלית כח בלתי בעל תכלית, הנה זה מופתו: יהיה קו א"ו א ב ג ד ה ו הבעל תכלית בו כח בלתי בעל תכלית, וכבר חלקנו אותו בחמשה חלקים, ואם נרצה נחלק אותו ביותר או בפחות, וחלקיו הם, קו א"ב כ"ג ג"ד ד"ה ה"ו. ואם יהיה כל אחד מאלו החלקים בו כח בלתי בעל תכלית, הנה בקו א"ב כח בלתי בעל תכלית, ובקו א"ג כח יותר גדול מבלתי בעל תכלית, ובקו א"ד כח יותר גדול מבלתי בעל תכלית, ובקו א"ו כח יותר גדול מאד מאד מבלתי בעל תכלית, וכל זה בטל. כי לא יושכל דבר הוא יותר גדול מכח שאין תכלית לו, ולא יתכן שיהיה בכל אחד מאלה החלקים החמשה כח בלתי בעל תכלית, אבל בכל אחד מהם כח בעל תכלית, ולא יתכן שיתקבץ מבעלי תכלית בלתי בעל תכלית, ולא יהיה כלל בשום בעל תכלית כח בלתי בעל תכלית, וכל גשם בעל תכלית. והיה ההקש כן כל גשם בעל תכלית, ואין בבעל תכלית כח בלתי בעל תכלית. ואחר שקויים במופת שלוח העולם אלוה ונהוג אותו, ושכחו בלתי בעל תכלית, הנה א"כ קויים שהוא לא יהיה גשם כלל ולא דבר מתחלק. ואמנם דברנו בזה עתה אגב גררא, כי לקיים זה הענין מקום זולתו, זה במאמר השני מזה הספר.

הפרק החמישי.

בתנועה ומיניה, ושלא יתכן שתהיה תנועה אלא ממניע, ושכל התנועות תכלינה אל מניע ראשון, ושהמניע הראשון לא יתכן שיתנועע ממניע למעלה ממנו בסדור, ולא שתפול תנועתו בסביב.

התנועה שם נאמר ראשונה על העתקת גשם ממקום למקום, והיא התנועה הנופלת במאמר האנה, ועל תנועת חלקי הגשם ועל חלקי המקום עם השאר כל הגשם בכל המקום. והיא התנועה הנופלת במאמר המצב. ושני הענינים האלה הם אשר יבינום ההמון ממלת תנועה. אחר כן הפלוסופים העתיקו שם התנועה ג"כ אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה, אם בכמה, כמו הצמחים או הבעלי חיים, יעקפו מהם מן הקוטן אל הגדול, או מן הגדול אל הקוטן, ואם באיך, כמה שיתחמם הקור או יתקרר החם, או ירמב היבש, או ייבש הרטוב, או ישחר הלבן, או יתלבן השחור. ובכלל בכל מיני האיכות אשר כבר תארנום, כאשר נעתק הגשם ממין מהם אל הפכו, או אל דבר מן האמצעיים אשר בינו ובין הפכו שנוי בדבקות והדרגה, נאמר שהוא כבר נשתנה באיך. ונכללה התנועה בארבע מאמרות, חם האנה, והמצב, והכמה, והאיכות, וזהו ענין התנועה. אמנם שלא יתכן שיהיה תנועה אלא ממניע הנה נאמר בו, שאם יתכן זה, עוד תדע אחר זה ענין אמרנו מאליו, היה הוא המניע והמתנועע מצד אחד, ועוד תדע אחר זה ענין אמרנו מצד. אמנם עתה נאמר, שכל מניע הוא נוצח למתנועע, וכל מתנועע הוא נצוח למניע. ואם היה הדבר אחד הוא המניע והמתנועע היה הוא הנוצח והוא הנצוח יחד, זה הלופ לית יתכן. ועוד כי המניעה, בו הדבר אשר אליו התנועה נמצא בפועל, והוא למתנועע בכח לא בפועל, ויגיעו המניע כדי שישיים אותו ג"כ בפועל, כאש אשר לו החום בפועל, והוא למים הקרים בכח, ויניע האש המים מעט מעט בדבקות והדרגה, בעבור שיגיע להם החום

(מצד אחד כלומר מן הצדדים שיפרש מכאן והלאה.

אשר היה להם בכח, ויהיה נמצא להם ג"כ בפועל כמו שהוא באש. וכן המלמד (והמתלמד) כי החכמה נמצאת למלמד בפועל ולמתלמד בכח, והמלמד יניע למתלמד אל שיניע לו ג"כ החכמה בפועל כמו שהיא למלמד. ואם היה דבר מה הוא המניע הוא המתנועע, היה מצד מה שהוא מניע לו מה שאליו התנועה נמצא בפועל, שלם המציאות, ומצד מה שהיא מתנועע אין לו מה שאליו התנועה נמצא בפועל שלם המציאות, אלא חסר המציאות ובכח, ולו⁽¹⁾ מה שאליו התנועה נמצא בפועל⁽²⁾ חמציאות ולא נמצא בפועל ולא שלם המציאות, זה חלוקה לא יתכן. ולא יעבור שיהיה המניע הוא המתנועע בצד מן הצדדים. ודע שזה הענין אשר הבאנו עליו לך מופת הוא מפתח להרכבה ממסגרות הענינים הפילוסופיים. וכן צריך להגדיל על האמתו. והשמר מהספקות המערערות עליו מזה: כי קצת הדברים יניעו דברים אחרים ואין להם מה שאליו התנועה בכח ולא בפועל. כמו הנפש תניע הגשם אשר בספרד אשר היותו⁽³⁾ במצרים הוא לו בכח, אל שיגיע במצרים בפועל, מבלי שתהיה הנפש במצרים בפועל. כי הנפש אינה במקום הנפנה ממנו, ולא במקום הנפנה אליו על דרך היות הגשם במקום. כי אין לנפש מקום, כי המקום אמנם הוא לגשם, והנפש אינה הגשם כמו שתדע עוד במופת, ואם היתה במקום, איננו על דרך היות הגשם במקום, אבל שהגשם אשר מוטל עליה הנהגתו היא במקום, ונגה אורה עליו והוא בזה המקום. הנה הגשם אשר בספרד הוא⁽⁴⁾ במצרים בכח, ואין לנפש היותה במצרים בכח. הנה כבר התבאר כי מה שאליו התנועה הוא למתנועע בכח עכ"פ, ואיננו למניע בכח כלל. אבל אם שיהיה למניע בפועל כשהיה המניע ממין המתנועע, כמו שיהיו יחד שני גשמים, או יחד שני עצמים פשוטים, ואם שיהיה למתנועע בכח, ולא יהיה למניע כלל לא בכח ולא בפועל, כאשר נחלפו עניניהם, כנפש תניעה הגשם במקום — בתנועות כמו אלה אי אפשר שלא יהיה בין המניע והמתנועע אמצעיים — הנה כבר התבאר, כי המתנועע לו מה שאליו התנועה בכח על כן פנים, ואיננו למניע בכח כלל, ואם היה דבר מה יתנועע מאליו, הנה המתנועע והוא המניע, ואם הוא המתנועע והוא המניע הנה מרה שאליו התנועה לו בכח ואיננו לו בכח, ויהיו ההיוב והשלילה מתחברים יחד, זה חלוקה לא יתכן. הנה כבר התבאר שאין דבר יתנועע מאליו בשום צד וסבה. אך כל תנועה אמנם היא ממניע. וכבר יראה בקצת הדברים שהם המניע והמתנועע, וזה אמנם ימצא במורכבים בענין יתאמר שיהיה דבר⁽⁵⁾ ממה שהורכבו ממנו הוא המניע, ודבר אחר המתנועע, כמן הרופא ירפא עצמו, כי המרפא הוא הנפש, אשר לה עיון ברוע הנמשך מן הליחות הנוכרות ביותר ממה שראוי, או בדעת איכותם, ותנגד מרכיבם בחסר אותם, ורעתם בתקן אותם, אם אפשר, או בהרקה או בחסר אותם איך שיהיה כשתיאש מתקונם⁽⁶⁾. והמתנועע המרפא הוא הגשם הטבעי, המחובר מן היסודות ההפכיים העומדים על מזג מה, וכאשר נטה ממנו יחלה, וכאשר ישוב אליו ירפא. א"כ הרופא איננו הנרפא, ושוה אליו⁽⁷⁾ שירפא הרופא עצמו, או שירפא עובד אדמה אילן מה. וכן כאשר יתנועע האדם ממקום למקום, ויחשוב חושב שהמתנועע הוא המניע, ואיננו

(1) והמתלמד ר"ל התלמיד.

(2) ולו: פיר' ויהיה לאותו דבר התכונה, שיהיה מה שאליו וכו'.

(3) צ"ל שלם.

(4) היותו כמו להיות.

(5) צ"ל היות וכו'.

(6) צ"ל דבר אחד.

(7) מתקונם צ"ל והוא המניע.

(8) ושוה אליו ר"ל כי עובד האדמה והאילן שני דברים שונים וכן הרופא

והנרפא כי הראשון הוא הנפש וזה' הגוף וכאשר ביאר.

כן, אבל המתנועע אשר לא יניע דבר, הוא העצמות ויניעו הם המיתרים, ומניע המיתרים העצלים, ומניע העצלים, הגידים המשתרגים בהם, ומניע הגידים המוח או חוט השדרה, ומניע זה הרצון, ויחשוב⁽¹⁾ שאצלו יפסקו המניעים, ואין הענין כן, אך למעלה מן הרצון מניעים ומתנועעים, כל אחד מניע מה שתחתיו, ויתנועע ממה שלמעלה ממנו. ורצוני מה שלמעלה ממנו במדרגה⁽²⁾ ומה שלמטה ממנו במדרגה. וכן כאשר תעיין ענין הריחיים תמצא המתנועע אשר לא יוכל להניע הוא החמה, אשר תהיה קמה, ויניעה האבן, ויניעה האבן הקוטב, ויניע הקוטב האסנייה הנצבת, ויניע האסנייה הנצבת האסנייה היושבת, ויניע האסנייה הישבת חווק שפך המים, ויניע המים אל השפך החזק — סכר המים, וסכר המים עשאו יד אומן הסכר, וידו הניעתו הרצון, ולמעלה מהרצון, רצוניות יזכרו במקומם, ויורמו אליהם בזה הספר. אמנם אחר שכבר התבאר שלא יתכן שיהיה במציאות נמצאים בפועל בעלי סדור בלתי בעל תכלית, הנה כבר חייב במופת שתכלית כל התנועות אל מניע ראשון, או אל מניעים ראשונים, (כי לא נקיים⁽³⁾) עתה שהוא אחד, עד שנדבר באחדות במאמר התורה, אך די לנו שנבאר בופת שהמניע הראשון, או המניעים הראשונים לא יתכן כלל, ולא בשום פנים שיתנועע או יתנועעו. כי אם יתנועעו, ותנועה לא תהיה אלא ממניע, הנה יהיה למעלה ממנו במדרגה מניע יניעה, ולא יהיה ראשון, וכבר הונח ראשון, זה חלוק לא יתכן. וג"כ לא יתכן שתפול תנועתו בסבוב בשום פנים. המשל בזה עגול אשר תראהו,

ואם יהיה א' ינוע ב', והוא יותר חזק ממנו. אחר כן אם יהיה ב' יניע ג', הנה הוא יותר חזק ממנו. וא' יותר חזק מג' הרבה. אחר כן אם יהיה ג' יניע ד', וג' יותר חזק מד', וא' יותר חזק מד' הרבה מאד. ואם היה אחר כן ד' יניע א', הנה ד' יותר חזק מא', וא'

יותר חלוש מד', וכבר היה א' יותר חזק מד' הרבה מאד, א"כ הוא יותר חזק ממנו הרבה מאד, והוא יותר חלוש ממנו, זה חלוק לא יתכן. והמניע הראשון לא יתנועע מאליו כי אין תנועה אלא ממניע⁽⁴⁾, ולא יתנועע מזולתו כי או לא יהיה ראשון, וכבר הונח ראשון. ולא תפול תנועתו בסבוב, כי זה יביא אל בטל, ומה שיביא אל בטל הוא בטל. הנה המניע הראשון לא יתנועע בצד מהצדדים.

כתובים מעירים.

כבר הודעתוך שאתה לא תמצא בספרי הקדש הענינים המבוארים בפילוסופיא האמיתות מפורשים בהם, אך תמצא בהם סתומים, ויבין אותם הפקת, ויקחם העור כפשמם. אמנם שהתנועה לא תהיה אלא מהמניע, יודו עליה אלר השאלות הרבות הנמצאות בספרי הנבואה על סבות הנבואות⁽⁵⁾. כי אם יהיו התנועות והפעולות ממה שיחאמת בדת היותם מכלי סבות, לא תשאל אל סבותהם. וזה כמון: מי יספר שחקים בחכמה [אויב לח' לנ']; מי הקים כל אפסי ארץ [משלי ל' ד']; מי שת בטוחות חכמה [אויב לח' לנ']; מי תכן את רוח ה' [ישעיה מ' יג']; מי פלג לשטף תעלה וכבור שמים מי ולדו או מי ירה אבן פנתה [אויב לח' בה], ושם כמ' וי', ויבנים מהדומים להם מאד, יתבאר מהם ההכרח על שאין פעולה בלתי פועל, ולא תנועה בלתי מניע, ומו שיאמין זולת זה הנה הספר יוכיחנו וישימנו ללעג לבני אדם. כמו שאמר על פרעה מלך מצרים אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני [יחזקא כט' ג'].

(1) ויחשוב צ"ל ויש שיחשוב.
 (2) במדרגה ר"ל ולא במקום.
 (3) כי לא: כלומר לפיכך אמר או מניעים ראשונים עם שהוא אחד בלתי ספק.
 (4) צריך להוסיף מזולתו.
 (5) צ"ל הנמצאות.

אחד

אמנם הגיע תכלית כל התנועות אל מניע ראשון, הוא מניע כל המניעים ויכול
על בעלי היכולת, חנה זרה ג"כ למצא בכתוב, כי כבר ידעת שמלת אל ירצה
כזה היכולת, ולזה אמר אשר ידאג מחולשה: הייתי כגבר אין איל [תהל' פר' ה'];
איולתי לעזרתי חושה [שם כא' כ']; וכפי זה הפירש אל אהים [יהושע כב' כב'];
יכול על בעלי היכולת, וכזה תארו ע"ה תחלה באמרו [דברי' י' יז']; הוא אהי
אלהים ואדני האדנים. וכן אמר דניאל ע"ה באמרו על דובר סרה עליו: ועל
אל אלהים ידבר נפלאות [דניאל יא' לו']. ושוה שיתואר בשהוא גדול יכול על
בעלי היכולת, או מניע המניעים, אחר שכל מניע יש לו יכולת על המתנועע.
